

فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)

علمی^۱

سال دوازدهم - شماره چهارم - زمستان ۱۳۹۸ - شماره پیاپی ۴۶

بررسی سبکی قصه‌های منظوم ناصر کشاورز

(ص ۱۸۵-۲۰۳)

مصطفی رضایی دیل^۲، نجمه نظری^۳ (نویسنده مسئول)

تاریخ دریافت مقاله: زمستان ۹۶

تاریخ پذیرش قطعی مقاله: بهار ۹۷

چکیده

قصه منظوم یکی از انواع شعر روایی کودک است که ویژگیهای شعر و قصه را یکجا دارد و به دلیل همین دارا بودن توأمان جذابیت‌های شعر و داستان، میتواند جذابترین نوع ادبی کودکان باشد. ناصر کشاورز یکی از شاعران برجسته کودکان است که با خلق بیش از چهل قصه منظوم طی سه دهه اخیر، جایگاهی ویژه در میان سرایندهگان این نوع ادبی دارد. پژوهش حاضر میکوشد با بررسی و تحلیل سبکی قصه‌های منظوم این شاعر معاصر در سه سطح زبانی، داستانی و شعری به این پرسشها پاسخ دهد: قصه‌های منظوم ناصر کشاورز از نظر زبانی، داستانی و شعری دارای چه ویژگی‌هایی هستند و آیا این آثار طی سه دهه شاعری او از نظر سبکی تغییر محسوسی کرده‌اند؟ از نظر سبکی کدام وجه قصه‌های منظوم در موفقیت آنها اثرگذارترند؟ در این بررسی سبک‌شناسانه، چهل‌و دو قصه منظوم کشاورز که طی سالهای ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۵ سروده شده‌اند، بررسی و تحلیل شده‌اند و روشن شده است که کشاورز در قصه‌های منظوم آغازین خود بیشتر به استفاده از زبان نوشتاری گرایش داشته است؛ اما در کارهای بعدی خود به استفاده از زبان گفتاری و بهره‌گیری از لغات و تعبیرات عامیانه و کودکانه روی آورده است. در سطح شعری نیز کشاورز از تمایل به وزنهای سنگین و آرام، حرکتی ملموس به سمت بهره‌گیری از وزنهایی با ضرباهنگ تندتر و موسیقی پرز شاط‌تر داشته است. در سطح داستانی نمیتوان یکدستی خاصی را در قصه‌های منظوم او مشاهده کرد. عمدتاً مهمترین مسائل اثرگذار بر موفقیت بعضی و ناموفق بودن برخی دیگر از قصه‌های منظوم کشاورز ویژگیهای زبانی و عناصر شعری آنها بوده و عناصر داستانی تأثیر کمتری در این مسئله داشته است.

کلمات کلیدی: قصه منظوم، ناصر کشاورز، سطح زبانی، سطح داستانی، سطح شعری.

۱ - تمام مجلات علمی پژوهشی کشور از ابتدای سال ۹۸ به دستور وزارت علوم به مجلات علمی تغییر نام داده‌اند

۲- دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بوعلی‌سینا (rezaei.dill@chmail.ir)

۳- استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بوعلی‌سینا (najmenazari@ymail.com)

A Stylistic Analysis of the Versified Stories by Naser Keshavarz

Najmeh Nazari¹, Mostafa Rezai Dill²

Abstract

The versified story is one of the types of children's narrative poetry which has the characteristics of poem and story simultaneously. Due to having the attractions of both poetry and story at the same time, it can be the most engaging literary type for children. Naser Keshavarz is a prominent poet in the field of children's poetry; he has achieved a special place among the poets of this literary type by creating over 40 versified stories during the last three decades. Doing a stylistic analysis on this poet's versified stories at the three levels of language, story and poetry, the present study makes attempts to answer this main question: what characteristics the versified stories of Naser Keshavarz have in terms of language, story and poetry? To this end, 43 versified stories versified between 1992 and 2016 were analyzed. It was found that Keshavarz tended to use the written language in his primary versified stories, but in his later works, he turned to use spoken language, and slang and childish words and expressions. At the level of poetry, Keshavarz moved from the tendency to use heavy and slow meters towards faster meters and more cheerful music. Concerning the success or failure of Keshavarz's versified stories, the linguistic and poetic elements were often involved, but the story elements had fewer effects in this regard.

Keywords: versified story, Naser Keshavarz, language level, story level, poetry level

¹ Department of Persian Language and Literature, University of Bu-Ali Sina, Hamedan, Iran(najmenazari@gmail.com)

² PhD student of Persian Language and Literature, University of Bu-Ali Sina, Hamedan, Iran(rezaei.dill@gmail.ir)

۱- مقدمه

قصه‌های منظوم یکی از جذابترین فرمهای شعر کودک هستند که از پیوند دو نوع ادبی شعر و داستان به وجود می‌آیند. زبان نیز که همواره محمل و وسیله آفرینش ادبی است، در این نوع ادبی دارای اهمیتی ویژه است. شاعران بسیاری به آفرینش قصه‌های منظوم در ادبیات کودک معاصر همت گماشته‌اند که یکی از برجسته‌ترین و موفقترین آنان، ناصر کشاورز است که با بیش از چهل قصه منظوم از پرکارترین چهره‌های این عرصه نیز به شمار می‌رود. نظر به اهمیت نوع ادبی قصه‌های منظوم در ادبیات کودکان از یک سو و جایگاه ادبی والای ناصر کشاورز در میان شاعران کودک از سوی دیگر، این پژوهش بر آن است که به بررسی سبکی قصه‌های منظوم این شاعر در سه سطح زبانی، داستانی و شعری بپردازد. مهمترین پرسشهای این تحقیق از این قرارند:

۱) قصه‌های منظوم ناصر کشاورز از نظر زبانی، داستانی و شعری دارای چه ویژگیهایی هستند؟

۲) آیا قصه‌های منظوم کشاورز طی سه دهه شاعری او از نظر سبکی تغییر محسوسی کرده‌اند؟

۳) از نظر سبکی کدام وجه قصه‌های منظوم در موفقیت آنها اثرگذارترند؟ عناصر زبانی، داستانی یا شعری؟

در بررسی پیشینه این تحقیق با چند کتاب و مقاله مختصر مواجه میشویم که به جنبه‌هایی از قصه‌های منظوم پرداخته‌اند؛ از این میان شاید مهمترین مقاله، نوشتار کوتاهی باشد که اسدالله شعبانی با عنوان «قصه منظوم، تاریخچه و ویژگیها» در نشریه کلمه منتشر کرده است. شعبانی در این نوشتار تعریفی کوتاه از قصه منظوم ارائه کرده و در آن به اختصار به تاریخچه این نوع ادبی تا زمان نگارش آن جستار و نیز مهمترین ویژگیهای قصه‌های منظوم پرداخته است.

از میان کتابها نیز تنها اثری که به‌طور مستقیم به شکل ادبی توجه کرده است، کتابی است با عنوان قصه منظوم و جایگاه آن در ادبیات کودکان نوشته ندا اسپید. نویسندگان در این کتاب پس از مطرح کردن کلیاتی درباره ادبیات کودک و انواع ادبی ذیل آن، به تعریف و توصیف قصه منظوم پرداخته و در فصلهای بعد برخی از جنبه‌های تعدادی از قصه‌های منظوم را بررسی کرده است. البته در این کتاب اولاً به قصه‌های منظوم ناصر کشاورز توجهی نشده است و ثانیاً جنبه‌های اصلی داستانی قصه‌ها مانند طرح و پیرنگ داستانها به‌طور کلی مغفول مانده است؛ بنابراین جای خالی تحلیلی که با دیدی سبک‌شناسانه به‌طور جامع به هر سه جنبه قصه‌های منظوم بپردازد، مشهود است؛ به‌خصوص بررسی و تحلیل

قصه‌های منظوم یکی از با سابقه‌ترین و اثرگذارترین شاعران کودک معاصر که در بیش از سه دهه قصه‌های منظوم متعدد و قابل توجهی را آفریده است.

۲- مسئله

شعر کودک دارای شکلهای مختلفی است که محبوبترین آنها را شعرهای روایی دانسته‌اند (ر.ک: ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن، ص ۲۱۴)؛ یعنی «شعرهایی که در نهایت ایجاز و رعایت ضوابط شعری به داستان‌گویی می‌پردازد و دارای عمل داستانی سریع است» (همان)؛ به تعبیر دیگر، «شعر روایی شعری است غیرنمایشی که شاعر در آن داستانی را بازگو میکند» (واژه‌نامه هنر شاعری، ذوالقدری: ذیل شعر روایی).

قصه‌های منظوم یکی از انواع مهم شعرهای روایی در ادبیات کودکان هستند که در تعریف آنها میتوان گفت: «قصه منظوم شکلی ادبی است که در آن شعر و قصه در تلفیق با هم، همراه با هدفهای آموزشی، تربیتی و سرگرمی از صافی یک زبان هنرمندانه میگذرند. این شکل ویژگیهای قصه و شعر را یکجا داراست» («قصه منظوم، تاریخچه و ویژگیها»، شعبانی: ص ۲۵)؛

روایت را در تعریفی ساده قصه‌ای دانسته‌اند که به وسیله یک راوی بیان میشود و مبتنی بر توالی حوادث است (از این باغ شرقی، ص ۴۲۲)؛ البته هرچند عنصر روایت در قصه‌های کودکان وجود دارد، «در این گونه از ادبیات داستانی، عناصر تشکیل‌دهنده اثر، به‌خصوص شخصیت‌پردازی، فضاسازی، صحنه‌سازی به اشاره است؛ چنان کدهایی که برای شناساندن پدیده‌ای آورده میشود و میتوان گفت در قصه، ما با ابعاد کلی صحنه و فضا شخصیت آشنا میشویم و هنرمند به تشریح و توصیف آنها نمی‌پردازد و این عمل روی بقیه عناصر نیز تأثیر میگذارد و آنها نیز اغلب به اشاره خواهند بود» (ادبیات کهن، ادبیات نو، ص ۱۵).

از آنجاکه قصه‌های منظوم از تلفیق دو عنصر اساسی و پایه «قصه» و «نظم» در بستر «زبان» شکل می‌یابند، برای تحلیل سبکی آنها ناگزیر باید این متنها را در این سه سطح بررسی و تحلیل کرد؛ یعنی سه سطح زبانی، داستانی و شعری؛ البته طبیعی است که همه عناصر زبانی، شعری و داستانی در این تحلیل مورد توجه قرار نمیگیرند؛ بلکه عناصری بررسی میشوند که بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری متن دارند؛ چراکه «هر متن سندی مستقل برای تحلیل و ارزیابی محسوب میشود و با استناد به اصول و قوانین کلیشه‌ای نمیتوان ادبیات کودکان را تحلیل کرد» (روش‌شناسی نقد ادبیات کودکان، محمدی: ص ۱۳)؛ بلکه «روش‌شناسی تأکید دارد که هر متن ادبی سندی است که ابزارهای نقد خود را می‌آفریند» (همان).

۳- قصه‌های منظوم ناصر کشاورز

از ناصر کشاورز بیش از چهار قصه منظوم طی سالهای ۱۳۷۱ تا پایان ۱۳۹۵ منتشر شده

است که در این پژوهش ۴۲ جلد از آنها بررسی میشود. این آثار به ترتیب سال انتشار عبارت‌اند از:

(۱) مهمانهای زمستانی (۱۳۷۱)؛

(۲-۴) مجموعه سه‌جلدی حسن کچل (۱۳۷۸)؛

(۵-۱۶) مجموعه دوازده‌جلدی می‌می‌نی (هر جلد حاوی یک قصه منظوم مستقل، ۱۳۸۱)؛

(۱۷-۲۲) مجموعه شش‌جلدی قصه‌های جنگل از کلیله‌ودمنه (۱۳۸۳)؛

(۲۳-۳۰) مجموعه هشت‌جلدی وورجولکها (هر جلد حاوی یک قصه منظوم مستقل، ۱۳۹۰).

(۳۱-۴۲) مجموعه دوازده‌جلدی قصه‌ترانه‌های ناصر کشاورز (هر جلد حاوی یک قصه منظوم مستقل، ۱۳۹۵).

سبک این قصه‌های منظوم در سه سطح زبانی، داستانی و شعری بررسی خواهد شد.

۳-۱- مهمانهای زمستانی

داستان مهمانهای زمستانی که حاصل همکاری ناصر کشاورز با حسین احمدی است، در سال ۱۳۷۱ منتشر شده است. این اثر از قصه‌های منظوم تألیفی کشاورز به شمار میرود.

۳-۱-۱- سطح زبانی

داستان مهمانهای زمستانی به زبان نوشتاری روایت شده و کلمات در آن سالم هستند؛ یعنی از شکستن کلمات به سیاق زبان گفتاری اجتناب شده است. از تعبیرات و کلمات بزرگسالانه و دور از دایره لغات آشنا برای کودکان در متن زیاد استفاده شده است؛ کلماتی مانند «انبوه، پنهان، بوییدند و...». علاوه بر این موارد، گاه دیده میشود که کلمات و تعبیرات امروزی نیز با تلفظهای فصیح و ادبی در متن به کار رفته‌اند که برای کودکان نامأنوس هستند؛ برای مثال «عالی است» دو بار به شکل «عالیست» به کار رفته است. کلمه «امید» نیز با تشدید میم به سیاق متون کهن در متن آمده است. تعبیراتی مانند «رو به سوی صحرا» و «چشم مادر تر شد» نیز از فضای ذهنی کودکان دور و برای آنان غریب است. در سطح جملات نیز جابه‌جایی ارکان به ضرورت شعری زیاد دیده میشود و این مسئله بسیاری از جملات را از شکل طبیعی زبان دور و فهم آنها را برای کودکان دشوار کرده است؛ برای مثال دو بیت ذکر میشود: «او از آن روز/ دوست شد با آنها/ او نمیشد هرگز/ دور از این مهمانها»؛ «صبح زود اول وقت/ در آغل شد باز/ سوی آن کوهستان/ سفری شد آغاز». متن دارای موارد مختلفی از ضعف تألیف است؛ مواردی چون حشو، بی‌معنایی برخی کلمات یا جملات در بافت و تکرار زیاد یک ترکیب از ضعفهای زبانی متن است. در مجموع زبان قصه منظوم مهمانهای زمستانی نوشتاری، فصیح، بزرگسالانه، دارای جابه‌جاییهای زیاد ارکان جملات و نیز موارد گوناگون ضعف زبانی است. این موارد در کنار هم، باعث شده

است متن برای کودکان بیشتر دافعه داشته باشد تا جاذبه.

۳-۱-۲- سطح داستانی

این قصه منظوم دارای طرح داستانی ابتدایی و ساده‌ای است که گره‌افکنی و تعلیق داستانی پررنگی ندارد. فراز داستانی قصه نیز بسیار معمولی و عاری از هیجان به نظر می‌رسد. شخصیتها نیز بسیار معمولی هستند و هیچ ویژگی خاصی که بتواند مخاطب را جذب کند، از خود بروز نمی‌دهند. داستان در چندین مورد دارای توصیفات است که البته بزرگسالانه هستند؛ مانند این جملات: «همه‌جا بود از برف / چون گل پنبه سفید» و «باز با ابر بهار / شد زمین گل‌باران / چشمه‌ها جوشیدند / سبز شد کوهستان». این موارد در کنار هم باعث شده است داستان کشش و گیرایی لازم را نداشته باشد و در کنار زبان نوشتاری، بزرگسالانه و سنگین و البته پرضعف متن، قصه‌ای کاملاً ناگیرا و بسیار معمولی شکل بگیرد.

۳-۱-۳- سطح شعری

قصه منظوم مهمانهای زمستانی دارای قالب چهارپاره و وزن آن «فاعلاتن فعلن» است؛ یعنی در بحر رمل سروده شده است. بحر رمل بحری سنگین و آرام به شمار می‌رود و چندان برای متونی که برای کودکان خلق می‌شوند، مناسب به نظر نمی‌رسد. از میان صور خیال تشبیه با بسامد نسبتاً بالا در این متن دیده می‌شود؛ اما بیشتر این تشبیهات چندان کودکانه نیستند؛ برای مثال دو مورد ذکر می‌شود: «همه‌جا بود از برف / چون گل پنبه سفید»؛ «بز کوهی قلبش / مثل یک شیشه شکست». از میان انواع مختلف موسیقی شعر، موسیقی کناری یعنی موسیقی پدید آمده از وزن و موسیقی بیرونی یعنی موسیقی ایجادشده از ردیف و قافیه نقش پررنگی در آهنگین ساختن کلام دارند؛ اما همان‌طور که پیشتر اشاره شد، وزن شعر سریع و هیجان‌آور نیست و نشاطی را که لازمه یک متن کودک است، به وجود نیاورده است. در مجموع می‌توان گفت قصه منظوم مهمانهای زمستانی در سطح شعری نیز نتوانسته است هیجان، جذابیت و کششی را که بایسته یک کار کودک است، ایجاد کند و کاری موفق و قابل توجه باشد.

۳-۲- حسن کچل

«حسن کچل» عنوان کلی قصه منظومی است که در سال ۱۳۷۸ در سه جلد به چاپ رسیده است. عنوانهای سه جلد به ترتیب چنین است: جلد اول: حسن کچل تو کوجه دنبال یک کلوچه؛ جلد دوم: حسن کچل زرنکه رفته با غول بجنکه؛ جلد سوم: نه چک زدیم نه چونه، عروس اومد به خونه». این قصه منظوم در واقع بازآفرینی منظوم افسانه مشهوری است که در ادبیات عامه نقل شده است. ذیلاً این اثر از ناصر کشاورز در سه سطح زبانی، داستانی و ادبی بررسی می‌شود.

۳-۲-۱- سطح زبانی

زبان متن گفتاری است و به تبع آن، کلمات شکسته زیاد در متن دیده می‌شود. از کلمات و تعبیرات عامیانه زیاد استفاده شده است؛ یعنی کلمات و تعبیراتی مانند «سر به سرش می‌داشتند» و «داد و هوار راه انداخت». متناسب با زمان و فضای داستان که «قدیم قدیما» و «ده» و «آبادی» است، گاه لغات و اصطلاحات کهن نیز در متن دیده می‌شود؛ مانند این تعبیرات: «آبادی» «سر امیر سلامت» و «داروغه». گاه با بسامد پایین کلمات و عبارات فصیح نامتناسب با سبک گفتاری و عامیانه متن به کار رفته است؛ تعبیراتی مانند «به‌ناچار» و «به هیچ وجه» که فراتر از دایره لغات سن پایین مخاطبان هستند. در سطح جملات باید به ساختار دستوری آنها اشاره کرد که گاه منظم و طبق ساختار طبیعی زبان هستند و گاه نیز به ضرورت وزن و قافیه اجزای آنها جابه‌جا شده که این مسئله گاه جمله‌ها را دشوار کرده است. گاه نیز جابه‌جایی نادرست بعضی اجزای جملات، متن را دچار نوعی ضعف تألیف کرده است؛ البته بسامد این مسئله بالا نیست.

۳-۲-۲- سطح داستانی

چنان‌که پیشتر اشاره شد، داستان حسن کچل نوعی بازنویسی منظوم داستانی عامیانه است؛ بنابراین طرح داستانی آن حاصل خلاقیت خود شاعر نیست. این داستان قصه‌ای کهن است که به سیاق قصه‌های عامه کهن، دارای پیرنگی نه‌چندان قوی است و حوادث خارق‌العاده از نوع طلسم و جادو و نبرد با موجودات فراواقعی در آن دیده می‌شود. داستان از حیث حوادث داستانی دارای قوت و کشش لازم است؛ زیرا فراز و فرودهای داستانی و حوادث اصلی و فرعی متعددی در سه جلد آن دیده می‌شود. شخصیت‌های مختلف و متنوع مجموع داستان از دیگر نقاط قوت آن به شمار می‌رود؛ برای مثال در جلد نخست رقیه‌خاتون مادر حسن کچل شخصیت اصلی است و شوهرش حسن‌بک، پسرش حسن کچل، کدخدا و... شخصیت‌های فرعی هستند. در جلد دوم حسن کچل شخصیت اصلی است و شخصیت‌های چون حسن‌بک، پرنده و غول شخصیت‌های فرعی هستند. در جلد سوم نیز شخصیت‌های فرعی دیگری چون حاکم نیز به داستان اضافه می‌شوند. نکته مهم درباره شخصیت‌های این داستان، پویایی شخصیت اصلی است که در آغاز داستان کودکی گوشه‌گیر و بیکاره است؛ اما طی ماجراهای بعدی، به شخصیتی شجاع، جسور و فعال تبدیل می‌شود. البته این تحول شخصیت، بدون هیچ زمینه‌چینی منطقی و توجیه عقلانی و به شکلی کاملاً ناگهانی اتفاق می‌افتد. در داستان تو صیف‌های مختلفی به چشم می‌خورند که بیشتر متناسب با فضای کودکانه داستان هستند و به ارتباط‌گیری بهتر مخاطب با داستان کمک کرده‌اند. زمان و مکان داستان نیز به سبک قصه‌های کهن کلی هستند: «تو اون قدیم قدیما...»، «خونه‌اش تو یک آبادی/اون ور صحراها بود». داستان بیشتر در پی سرگرم ساختن مخاطب کودک

است و پیام آشکاری را نمیتوان در آن نشان داد؛ اما میتوان تلاش برای رسیدن به خواسته و غلبه کردن بر مشکلات و موانع را پیامهای غیرمستقیم و پنهان این داستان دانست.

۳-۲-۳- سطح شعری

قصه منظوم حسن کچل در قالب چهارپاره و بر وزن «مفتعلن فاعلن» سروده شده که با داشتن ضرباهنگی نسبتاً تند و پرنشاط، برای روایت داستانی کودکانه وزنی مناسب و جذاب به نظر میرسد. بیشتر بار موسیقایی این داستان بر عهده وزن و ردیف و قافیه است؛ البته بعضی صنایع لفظی مانند سجع، جناس و واج‌آرایی نیز به تقویت موسیقی بیرونی یاری رسانده‌اند. به ندرت صنایع معنوی مانند تضاد و مراعات‌النظیر نیز در متن دیده میشوند. از میان صور خیال، تشبیه از نوع محسوس به محسوس که با تواناییهای ذهنی کودکان متناسب است، با بسامد نسبتاً بالا در متن دیده میشود؛ علاوه بر این تشبیهات، چند نمونه محدود استعاره نیز در متن وجود دارد.

در مجموع میتوان درباره قصه منظوم حسن کچل گفت که این داستان از قصه‌های منظوم موفق ناصر کشاورز است که توانسته با زبانی نسبتاً سالم و عامیانه و نزدیک به زبان طبیعی و نظمی سالم و ساده و روان، قصه‌ای کهن را از افسانه‌های عامیانه به خوبی و با جذابیت لازم روایت کند؛ به نحوی که بتواند مخاطب کودک را به خود جلب کند و او را از جلد نخست تا پایان جلد سوم با خود همراه سازد. نکته پایانی اینکه هرچند ناشر این داستان را برای گروههای سنی الف و ب مناسب دانسته‌است، به نظر میرسد به دلیل طول زیاد داستان و حوادث اصلی و فرعی زیاد آن، این قصه بیشتر برای گروه ب مناسب باشد.

۳-۳- مجموعه دوازده جلدی «می‌می‌نی»

مجموعه دوازده‌جلدی «می‌می‌نی» مجموعه‌ای است که ناصر کشاورز آن را بر اساس کتابهایی تصویری که در جامعه‌ای انگلیسی‌زبان منتشر شده، سروده است؛ یعنی کتابهایی که «از راه یک رشته تصاویر زیاد، همراه با متنی کمابیش اندک یا بدون متن، اطلاعاتی را منتقل کرده یا داستانی را بازگو میکنند». (شناخت ادبیات کودکان، نورتون: ج ۱، ص ۱۸۶)؛ این مجموعه دارای دوازده داستان مجزاست که شخصیت اصلی همه آنها بچه‌میمونی است که در موقعیتهای مختلف قرار میگیرد و در هر داستان بعد از رخ دادن یک ماجرا برای او، غالباً در مسئله‌ای که دچار اشتباه در بینش یا رفتار بوده است، به رشد و آگاهی لازم میرسد. ذیلاً این مجموعه در سه سطح زبانی، داستانی و شعری بررسی و تحلیل میشود.

۳-۳-۱- سطح زبانی

همه دوازده جلد مجموعه می‌می‌نی از نظر زبانی دارای ویژگیهای یکسانی هستند و تفاوت بارزی بین آنها دیده نمیشود. این داستانها همه به زبانی گفتاری، عامیانه، روان و بسیار نزدیک به زبان طبیعی روزمره سروده شده‌اند، متنها دارای جملاتی کوتاه‌اند و هرچند

در بسیاری از جملات ارکان دستوری به ضرورت وزن و قافیه جابه‌جا شده‌اند، این مسئله جملات را دچار دشواری نکرده است. البته گاه در بعضی از داستانهای این مجموعه، برخی از اصطلاحات بزرگسالانه دیده می‌شود که فهم آنها برای کودکان کمی دور از ذهن به نظر می‌رسد؛ برای مثال این جمله در داستان «می‌می نی پشت پرده، یه سکه پیدا کرده» دیده می‌شود: «باید زیاد کار کنی / خسته بشی بیفتی / دیگه بهت نمیدم / بنزین و آب مفتی». گاه نیز برخلاف سبک گفتاری متن، برخی کلمات به شکل سالم و نوشتاری به کار رفته‌اند که این مسئله از روانی برخی مصرعها کاسته است.

۳-۲-۳- سطح داستانی

داستانهای می‌می نی دارای طرحهایی ساده و خطی هستند. هر داستان دارای یک گره‌افکنی و گره‌گشایی است؛ به تعبیر دیگر هر داستان دارای یک فرار و فرود داستانی است که در حد خود دارای کشمکش و تعلیق نیز هست. شخصیت اصلی همه این داستانهای بچه میمونی به نام می‌می نی است و هر داستان دارای چند شخصیت فرعی نیز هست که در پیشبرد داستان نقش کمکی موثری دارند؛ شخصیتهایی مانند مادر و خواهر می‌می نی، دوستان او، مربی مهد کودک و... . شخصیتهای فرعی همه ایستا هستند؛ اما شخصیت اصلی داستان همیشه پویاست و در پایان داستان یک مسئله جدید را تجربه کرده و یاد گرفته است یا به اشتباه خود پی برده و نوعی رشد شخصیتی را در او میتوان دید. مکان هر داستان با دیگری متفاوت است؛ مکانهایی مانند خانه، مهد کودک، پارک و بازار. از ویژگیهای مهم همه این دوازده قصه منظوم، پایان خوش آنهاست. این مجموعه دو نقطه قوت بسیار مهم و قابل توجه دارد: یکی شیوه روایت آنهاست و دیگری پیامهای پنهان متعدد آنها. بیشتر این داستانها با روایت دانای کل آغاز می‌شوند، اما در ادامه، آنچه داستانها را به پیش میبرد، گفتگوهای داستان است؛ به نحوی که میتوان گفت بار اصلی روایت بیشتر داستانهای مجموعه بر عهده گفتگوها و گاه تک‌گوییهای شخصیت اصلی است. در باب پیام داستانها نیز این نکته قابل توجه است که از یک سو هر داستان دارای یک پیام اصلی است که در قالب قصه به مخاطب منتقل می‌شود و از سوی دیگر، پیامهای متعدد فرعی دیگری نیز از خلال شیوه تعامل و گفتگوی مؤدبانانه، مثبت و همراه با سعه صدر، درایت و محبت‌آمیز شخصیتهای داستان به مخاطبان انتقال مییابد. نکته قابل ذکر دیگر در سطح داستانی این است که مؤلف در پایان هر داستان چهار یا پنج سؤال را خطاب به کودک خواننده کتاب مطرح کرده است که او را وامیدارد با تأمل در داستان به آنها پاسخ بگوید و از این طریق بیش از پیش به تفکر در داستان بپردازد. نام هر جلد از کتاب نیز متناسب با داستانی که روایت میکند و به شکل موزون و گاه مقفا برگزیده شده است؛ برای مثال عنوان دو جلد از این مجموعه چنین است: «می‌می نی پشت پرده یه سکه پیدا کرده»

و «می‌می‌نی حالا تمیزترینی».

۳-۳-۳- سطح شعری

همه‌داستانهای می‌می‌نی در قالب چهارپاره و وزن «مفتعلن فاعلن» سروده شده‌اند که وزنی روان و سریع و بانشاط است. صور خیال بسیار کم و به ندرت میتوان تشبیه و گاه استعاره به شکل تشخیص را در برخی داستانها دید. از میان صنایع بدیعی، صنایعی مانند واج‌آرایی و گاه جناس و تکرار به موسیقی شعرها کمک کرده‌اند. البته با بسامد پایین گاه تضاد یا مراعات‌النظیر هم در برخی متنها وجود دارد.

در مجموع درباره ویژگیهای مجموعه می‌می‌نی میتوان گفت، موسیقی ایجادشده از وزن، قافیه، ردیف و برخی صنایع لفظی مانند واج‌آرایی، نظمی روان و دلنشین پدید آورده است که به دور از هرگونه تکلف و پیچیدگی لفظی و زبانی، محملی ایجاد کرده است تا داستانهای ساده و سرراستی برای مخاطب خردسال روایت شوند که خود آنها با مسائل و اتفاقاتی مشابه آنها بسیار روبرو شده‌اند و آن ماجراها برایشان بسیار ملموس مینماید و این مسئله به ارتباط‌گیری بهتر آنان با داستانها منجر میشود و در نهایت به تاثیرگیری مثبت ایشان از داستان و پندگیری غیرمستقیم از پیامهای نهفته در اثر می‌انجامد.

۳-۴- قصه‌های جنگل از کلیله و دمنه

مجموعه شش جلدی قصه‌های جنگل، شش داستان است که از کلیله و دمنه انتخاب شده و به شکل منظوم برای کودکان روایت شده‌اند. چاپ اول این مجموعه در سال ۱۳۸۳ منتشر شده است. عنوانهای فرعی این داستانها که در قالب نظم بازنویسی شده‌اند، عبارت است از: ۱. خرگوش و جنگ شیرها؛ ۲. پرواز سخت لاک‌پشت؛ ۳. طوقی، کیوترها و دام؛ ۴. کلاغی و کلاغی بود؛ ۵. لاک‌پشت و دام آهو؛ ۶. جنگ لک‌لک و خرچنگ. هر شش داستان دارای ویژگیهای زبانی، داستانی و شعری یکسان و یکدستی هستند که ذیلاً به آنها اشاره میگردد.

۳-۴-۱- سطح زبانی

داستانهای جنگل با زبان نوشتاری فصیح و رسمی و نزدیک به زبان ادبی کهن سروده شده‌اند. بسیاری از کلمات، اصطلاحات و تعبیرات فصیح، بزرگسالانه و گاه کهن در متن حضور دارند؛ تعبیرات و کلماتی مانند این موارد: «آموخت، ربود، فراهم ساخت و...». گاه برخی از کلمات به سبک کهن به شکل مخفف در متن به کار رفته‌اند. بسامد لغات، تعبیرات و اصطلاحات غیرکودکانه در متنها بسیار بالاست؛ به گونه‌ای که به نظر میرسد به طور کلی با متنی روبرو هستیم که برای مخاطب بزرگسال سروده شده است نه مخاطب کودک. نکته مهم دیگر در سطح زبانی این مجموعه این است که علی‌رغم غالب بودن زبان نوشتاری کهن بر متن، در بسیاری از موارد تعبیرات یا اصطلاحات امروزی به کار رفته که به شکلی

بارز متن را دچار نوعی اضطراب سبکی کرده است؛ برای مثال در داستان «کلاغی و کلاغی بود» با چنین عباراتی روبرو می‌شویم: «مسلط شو به اعصاب» و « کمی خونسرد باش ای مرد».

متن قصه‌های جنگل دارای موارد متعدد ضعف تألیف هستند؛ مواردی چون «آوردن واو زائد غیرضروری در ابتدای مصرعها و جملات، به ضرورت وزن بدون اینکه پیوند معنایی واقعی بین آنها باشد»، «استفاده نادرست و حشوگونه از قید تاکید "بله" در برخی جملات»، «کابرد نابه‌جای قید «ولی» به جای واو و صل» و بسیاری از کاربردهای نادرست لغات یا ترکیبات در جای جای متنها. وصل در موضع فصل نیز از عیبهایی است که در برخی از این داستانها به کرات مشاهده میشود. بسامد خطاهای زبانی و ضعف تألیف در این داستانها بسیار بالاست. در مجموع درباره زبان این داستانهای میتوان چنین گفت: زبان نوشتاری کهن اما دارای اضطراب سبکی، مشحون از لغات و تعبیرات بزرگسالانه، در قالب زبانی ناپخته و مملو از خطاهای گوناگون زبانی.

۳-۴-۲- سطح داستانی

چنانکه پیشتر اشاره شد، قصه‌های جنگل بازنویسی داستانهایی از کلیله و دمنه نصرالله منشی است؛ بنابراین طرح داستانی قصه‌ها و شخصیت‌های آنها بر اساس آن چیزی است که در این کتاب آمده است؛ البته در برخی از این شش داستان، نا صر کشاورز تغییراتی در طرح داستانی ایجاد کرده تا آنها را برای مخاطب کودک مناسبتر سازد. طرح داستانی و شخصیت‌های جلد‌های اول، سوم و پنجم این مجموعه تقریباً همان است که در اصل داستان در کلیله روایت شده است؛ اما در بازنویسی منظوم سه داستان دیگر تغییراتی در طرح داستانی و گاه شخصیت‌های داستان به چشم می‌خورد.

در جلد دوم که عنوان «پرواز سخت لاک‌پشت» را بر خود دارد، دو تفاوت با اصل داستان دیده میشود: یکی در شخصیت‌های داستان و دیگری در پایان داستان. شخصیت‌های این داستان در کلیله و دمنه دو مرغابی و یک لاک‌پشت هستند؛ اما در اثر کشاورز به جای مرغابی از اردک نام برده شده است. نکته دیگر در شخصیت‌پردازی لاک‌پشت است که در اثر کشاورز روی او تمرکز شده و از او شخصیتی پرحرف و بی‌ادب ارائه شده است؛ در حالی که در اثر نصرالله منشی مطلب خاصی در این باره نمی‌یابیم. تفاوت مهمتر اثر کشاورز با اصل داستان در طرح داستان و پایان‌بندی آن است. در کلیله و دمنه سقوط لاک‌پشت از آسمان مرگ او را در پی دارد؛ اما کشاورز با تغییری که در طرح داستان ایجاد کرده، پایانی خوش را برای قصه و شخصیت اصلی آن، لاک‌پشت، ترسیم کرده است. در داستان کشاورز، لاک‌پشت روی درختی با برگ‌های پهن می‌افتد و از آنجا نیز روی پشت خرسی فرود می‌آید که زیر درخت خوابیده است و بدین ترتیب سالم میماند؛ اما این اتفاق تحولی در شخصیت

او ایجاد و او را به لاک‌پشتی کم‌حرف و نجیب تبدیل میکند. طرح داستانی جلد چهارم قصه‌های جنگل اثر کشاورز که «کلاغی و کلاغی بود» نام دارد، یک تفاوت نسبتاً کوچک در شخصیت‌های داستان با اصل اثر دارد. در روایت کشاورز، دو کلاغ نر و ماده شخصیت‌های محوری داستان هستند که زندگی آنها و گفتگوها و کنش‌هایشان داستان را پیش میبرد؛ در حالی که در کلیله و دمنه سخن از یک کلاغ است؛ به جز این تفاوت، طرح دو داستان اختلاف اساسی دیگری با هم ندارند؛ اما طرح داستان «جنگ لک‌لک و خرچنگ» که جلد ششم اثر کشاورز است، یک تفاوت بارز و اساسی با طرح داستان نقل‌شده در کلیله و دمنه دارد و آن اینکه چنانکه در اثر نصرالله منشی روایت شده است، خرچنگ در آسمان با فشردن گلولی ماهی‌خوار باعث مرگ او میشود و بعد خود به تنهایی به برکه و نزد ماهیها باز میگردد؛ در حالی که طبق نقل کشاورز، فشردن گلولی لک‌لک تو سطر خرچنگ سبب پشیمانی او از حقه و فریبش میشود و او با اظهار ندامت و عذرخواهی از ماهیها، به گیاهخواری روی می‌آورد: «و لک‌لک معذرت‌خواهی / ز کار نادرستش کرد / به جای خوردن ماهی / به سبزیجات روی آورد».

ناگفته پیداست که این تغییرات در پایان برخی از داستانهای بازنویسی شده از کلیله و دمنه، به اقتضای شرایط سنی و روحی و روانی مخاطبان اثر بوده که باعث شده کشاورز با تغییراتی در پایان بعضی از آنها، سرانجامی خوش برای آنها روایت کند. به جز تفاوتهایی که ذکر شد، فرق اساسی دیگری بین روایت کشاورز با اصل داستانها دیده نمیشود و تنها برخی پرداختهای داستانی است که به اقتضای بازنویسی داستان برای کودکان برای ساده‌سازی و البته جذابتر کردن آنها انجام شده است؛ بنابراین بیش از این درباره مسائل و ویژگیهای داستانی قصه‌های جنگل توضیحی ارائه نمیشود؛ چراکه کمتر مسئله‌ای در مورد عناصر داستانی این مجموعه وجود دارد که حاصل خلاقیت شاعر باشد؛ اگر هم نکته‌ای هست، در زبان داستان و ویژگیهای شعری متن است که جداگانه بررسی و تحلیل میشوند.

۳-۴-۳- سطح شعری

قالب هر شش جلد قصه‌های جنگل چهارپاره است؛ اما سه جلد نخست بر وزن «مستفعِلن مستفعِلن» سروده شده‌اند و سه جلد دوم بر وزن «مفاعیلن مفاعیلن» که هر دوی این وزن‌ها، آهنگی آرام و سنگین دارند و کمتر میتوانند در جذب مخاطب کودک موفق باشند. صور خیال از نوع استعاره، تشبیه و گاه کنایه در این داستانها دیده میشود که در این بین بسامد تشبیه از نوع محسوس به محسوس بیشتر است. از میان صنایع بدیعی نیز بیش آرایه‌های لفظی مانند سجع، جناس و واج‌آرایی در این متنها دیده میشود؛ هرچند بسامد آنها چندان بالا نیست. در مجموع میتوان گفت این داستانها از نظر موسیقی شعر چندان غنی و گیرا نیستند؛ چنانکه از نظر صور خیال نیز غنای چندان ندارند. قصه‌های

جنگل همان طور که از نظر زبانی متنهای قوی و موفق نیستند، از نظر عناصر و زیباییهای شعری نیز آثار جالب توجه و جذابی از کار در نیامده‌اند و نمیتوانند کودکان را به خود جلب کنند. اگر هم کمتر کششی در این داستانها برای مخاطب وجود داشته باشد، مرهون طرح داستانی و روایت آنهاست که البته آن هم نتیجه کار نصرالله منشی است، نه حاصل خلاقیت شاعری که آنها را به نظم کشیده است.

۳-۵- مجموعه هشت جلدی وورجولکها

ناصر کشاورز مجموعه قصه‌های منظوم وورجولکها را در سال ۱۳۹۰ به چاپ رسانده است. این اثر بر اساس کتابهایی با تصویرگری شریل بون خلق شده است؛ یعنی شاعر تصاویر آن کتابها را مبنای کار خود قرار داده و قصه‌هایی منظوم برای آنها خلق کرده است. اثر اصلی در واقع مجموعه‌ای است که میکوشد با بهره‌گیری از جذابیت تصاویر، کودکان را با حیوانات گوناگون آشنا کند؛ به تعبیر دیگر کتابی آموزشی است که در جامعه‌ای انگلیسی‌زبان منتشر شده است. مجموعه وورجولکها دارای هشت جلد است که به ترتیب دارای این عنوانها هستند: ۱. زنبور زرده‌پرده؛ ۲. ماهی زردم‌قلی؛ ۳. لاک‌پشت پشتی‌بالا؛ ۴. دلیفینای فینگیلی؛ ۵. پین‌پینه‌دوز قرمز؛ ۶. ببری دندون‌ابری؛ ۷. سگ چشم‌تابه‌تا؛ ۸. گامبالو بامبالو. البته در این بین جلد هفتم یعنی «سگ چشم‌تابه‌تا» طرح داستانی چندانی ندارد و کتابی آموزشی است که میکوشد به کمک تصاویری جذاب، شمردن اعداد از ۱ تا ۵ را به خردسالان بیاموزد. ذیلاً هفت جلد دیگر این مجموعه در سه سطح زبانی، داستانی و شعری بررسی میشود.

۳-۵-۱- سطح زبانی

همه داستانهای مجموعه وورجولکها دارای ویژگیهای زبانی یکسان و شبیه هم هستند. این متنها به زبان گفتاری نزدیک به زبان روزمره سروده شده‌اند؛ بنابراین به تبع گفتاری بودن زبان، بسامد کلمات شکسته و لغات و تعبیرات عامیانه و گاه کودکانه در آنها بالاست؛ لغات و ترکیباتی مانند این موارد: «چی به سرت اومده، حالش بده خرابه، لم دادی، حواسمو پرت نکن». جملات در این متنها کوتاه هستند. بیشتر جملات دارای نظم طبیعی در ارکان هستند؛ اما در بعضی از آنها نیز ارکان به ضروت وزن و قافیه جابه‌جا شده‌اند؛ اما این مسئله به دشواری متنها نینجامیده است. مواردی از ضعف تألیف و اشکالات زبانی نیز در برخی از این داستانها مشاهده میشود؛ اما بسامد این اشتباهات در کل متنها بالا نیست و تأثیر چندانی در روانی لفظ و معنا نگذاشته‌اند. مهمترین ویژگی زبانی این متنها روانی و سادگی آنها و صمیمیتی است که به مخاطب منتقل میکنند.

۳-۵-۲- سطح داستانی

همه جلدهای مجموعه وورجولکها دارای طرحهای داستانی بسیار ساده، خطی و ابتدایی

هستند و فراز و فرود داستانی در آنها دیده نمیشود و به تبع آن، گره‌افکنی و گره‌گشایی و تعلیق‌چندانی هم در داستانها دیده نمیشود. هر داستان دارای یک طرح مجزا به همراه شخصیت‌هایی مستقل است. همان‌طور که اشاره شد، اصل این کتابها در زبان انگلیسی متنهایی هستند که به قصد آشنا ساختن خردسالان با حیوانات گوناگون طراحی و تولید شده‌اند. همین هدف هم البته به شکل غیرمستقیم در نسخه فارسی آنها قابل توجه است؛ یعنی کودکان به واسطه طرح‌های ساده داستانی و شخصیت‌های کودکانه آنها و البته زیبایی‌های شعری این آثار، به کتابها جذب میشوند و از طریق آنها با دنیای حیوانات آشنایی نسبی و اولیه‌ای پیدا میکنند. یکی دیگر از اشتراکات مجموعه سروده کشاورز با اصل انگلیسی آنها وابستگی بسیار نزدیک برخی از داستانها به تصاویر است؛ به نحوی که هر دو مجموعه را میتوان کتابهایی تصویری دانست. یکی از نقاط قوت این داستانها نامهای آهنگین و غالباً جذاب شخصیتها و خود کتابهاست که توجه مخاطب را به خود جلب میکند. از دیگر جنبه‌های جالب توجه مجموعه ورجولک‌ها شیوه حضور راوی در آنهاست. روایت در این داستانها به نحوی صورت میگیرد که مخاطب راوی را در کنار خود حس میکند. راوی به شیوه راوی تئاتر در صحنه‌ها و در کنار شخصیتها حضور دارد و به شکلی بسیار زنده با آنها سخن میگوید؛ برای مثال در داستان زنبور زرده‌پرده چنین میخوانیم: «سلام تو اسمت چیه؟ / زنبور زرده‌پرده / چرا جواب نمیدی؟ / بین چه اخمی کرده / شاخکای درازش / کج شده حالش بده / زود باش بگو ببینم / چی به سرت اومده؟ / آهان حالا فهمیدم / گم شده باز ویز ویزاش / دنبالشون میگرده / دور و بر چیز میزاش... / کمک کنین بچه‌ها / چرا نشستی پاشو / زنبور زرده‌پرده / گم کرده ویز ویزاشو».

۳-۵-۳- سطح شعری

همه هشت جلد مجموعه ورجولکها در قالب چهارپاره و وزن «مفتعلن فاعلن» یعنی بحر منسرح سروده شده‌اند. بحر منسرح را از وزنهای مناسب برای شعر کودکان دانسته‌اند (ر.ک: شعر کودک در ایران، ص ۷۵). وزن «مفتعلن فاعلاتن» به دلیل ضرباهنگ تندی که دارد، برای سرودن اشعار کودکانه مناسب به نظر میرسد و میتواند برای کودکان جذابیت ایجاد کند. در کنار موسیقی وزن و ردیف و قافیه، در بیشتر داستانهای این مجموعه، واج‌آرایی و در مواردی صنایعی چون جناس و تکرار نیز موسیقی‌آفرینی کرده‌اند. گاه بعضی صنایع معنوی مانند مراعات‌النظیر نیز با بسامد پایین در داستانها دیده میشود. به ندرت صور خیال در برخی از متون این مجموعه دیده میشود. مهمترین ویژگی شعری داستانهای این مجموعه، ضرباهنگ تند و موسیقی کناری و بیرونی قوی آنهاست که میتواند مخاطب کودک را به خود جذب کند.

۳-۶- مجموعه دوازده جلدی «قصه‌های چی بود چی شد»

«قصه‌ترانه‌های ناصر کشاورز (قصه‌های چی بود چی شد) نام مجموعه‌ای دوازده‌جلدی است که بر اساس کتابهایی از معلم و نویسنده آمریکایی نورا گیدوس^۱ و تصویرگری ب.ب. سمز^۲ سروده شده است. ذیلاً این کتابها در سه سطح زبانی، داستانی و شعری بررسی میشوند.

۳-۶-۱- سطح زبانی

همه دوازده داستان این مجموعه از نظر زبانی شبیه به هم و دارای ویژگیهای یکسانی هستند. زبان همه آنها گفتاری و عامیانه است. یعنی از شکل شکسته محاوره‌ای کلمات استفاده میشود و تعبیرات و اصطلاحات عامیانه نیز در آنها زیاد دیده میشود؛ چند نمونه ذکر میشود: «دست به کار شین، خیزون خیزون نفس زنون، لب ورچید». البته گاه با بسامد پایین، برخلاف سبک گفتاری متن، بعضی کلمات به شکل نوشتاری به کار رفته‌اند که این مسئله از روانی و یکدستی برخی قسمتها کاسته است. بیشتر جملات در این داستانها کوتاه‌اند و جملات نسبتاً طولانی بسامد بسیار پایینی دارند. در تقریباً نیمی از جملات یا بیشتر آنها ارکان جمله به شکل طبیعی و صحیح دستوری قرار گرفته‌اند و در نیم دیگر هم که به ضرورت وزن و قافیه ارکان جابه‌جا شده‌اند، دشواری و پیچیدگی خاصی از نظر معنایی ایجاد نشده است. گاه شاعر ترکیباتی خوش‌آهنگ و غالباً فاقد معنای دقیق از خود می‌سازد که به دلیل موسیقی کلامی شان متن را برای کودکان جذابتر می‌سازند؛ مانند این لغات و ترکیبات: «شی‌تیر و پی‌تیر، پرک پرک، هر هر هر هر زار زار زار». در بسیاری از مواقع متناسب با مخاطب کودک قصه‌ها، از اصطلاحات و تعبیرات کودکانه استفاده شده است. این مسئله با بسامد نسبتاً بالایی که دارد از ویژگیهای سبکی این داستانهاست که به فضای کودکانه آنها دامن زده است؛ مانند این تعبیرات: «بعدش بره لالا کنه، از یک شمرد تا بیست و صد، اولش یه کم ترسید؛ بعدش دو کم ترسید؛ بعدش سه کم ترسید، خواب دید یه نی نی بزغاله است». در متن این داستانها نام‌آواهای زیادی به کار رفته که حضور آنها هم به موسیقی بیرونی کلام افزوده و هم به کودکانه‌تر کردن کلام یاری رسانده است. در مجموع درباره زبان قصه‌ترانه‌های ناصر کشاورز میتوان چنین گفت: این متنها با زبانی گفتاری و کودکانه، همراه با تعبیرات عامیانه و جملاتی کوتاه، متنهای ساده، روان و خوش‌اوا و ساده‌فهم پدید آورده‌اند که به خوبی مخاطب کودک میتواند با آنها ارتباط برقرار کند و جذب آنها شود.

^۱ Nora Gaydos.

^۲ B B Sams.

۳-۶-۲- سطح داستانی

چنان‌که اشاره شد، مجموعه‌چی بود چی شد بر اساس کتابهایی از نورا گیدوس تألیف شده‌اند و طرح داستانی آنها نیز بر اساس تصاویر آن کتابها شکل گرفته است؛ هرچند کشاورز در پرداخت داستانها از خود خلاقیت زیادی نشان داده است. طرحهای این داستانها غالباً خطی، ساده و ابتدایی است و از پیچیدگی چندانی برخوردار نیستند. پیرنگ بیشتر آنها ابتدایی بوده، گره‌افکنی و گره‌گشایی و تعلیق داستانی بسیار سریع و کوتاه صورت میگیرد. طبق آنچه در ابتدای کتاب ذکر شده، مخاطب این کتابها گروههای سنی الف و ب هستند؛ اما با توجه به نکاتی که درباره طرح داستانی آنها ذکر شد، به نظر میرسد این داستانها فقط برای گروه سنی الف دارای جذابیت و کشش باشند و کودکان گروه سنی ب از خواندن آنها لذت چندانی نبرند.

در این داستانها توصیفهایی بسیار کلی و کوتاه دیده میشود. در داستان دارای شخصیت یا شخصیهایی مستقل از داستانهای دیگر است که همه حیوانی هستند و به همین دلیل برای کودکان جذابترند؛ هرچند متناسب با سادگی داستانها و طرح آنها، شخصیت‌پردازی به معنای واقعی آن در این کتابها دیده نمیشود و با شخصیتهای کودکان بسیار ساده‌ای روبرو هستیم. نظری به طرح داستانهای این مجموعه نشان میدهد که از نظر سادگی یا پیچیدگی طرح و پیرنگ و فراز و فرودهای داستانی، این قصه‌ها یکدست نیستند. برخی از آنها در حد توصیف یک موقعیت یا چند فعالیت و صحنه کوتاه باقی مانده‌اند و فقط توالی وقایع هستند بدون هیچ پیوند علی و معلولی که پیرنگ خواننده شود؛ مانند داستانهای «نی‌نی‌تی‌کو» و «خلمار و چلمار و وولمار»؛ اما بعضی از آنها از نظر داستانی دارای طرحی کاملتر و پیرنگی پیشرفته‌تر و به تبع آن جذابیت بیشتری هستند؛ مانند داستانهای «جوجو و میو» و «موشول و هاپول». راوی همه داستانهای این مجموعه دانای کل و زمان آنها حال و خطی است. مکان هر داستان نیز با دیگری متفاوت است؛ مکانهایی مانند رودخانه، جنگل، دشت و... بیشتر داستانهای مجموعه چی بود چی شد با معرفی کوتاه شخصیتهای قصه آغاز میشوند. در آخر همه آنها نیز چند پرسش درباره اتفاقات داستان و یک پرسش نیز خارج از داستان از کودک پرسیده میشود که او و میدارد هم درباره وقایع داستان بیندیشد و هم برای یافتن پرسش خارج از داستان تلاش ذهنی و پرسشگری کند. بیشتر قصه‌ترانه‌های ناصر کشاورز دارای پیام به معنای سنتی آن نیستند؛ بلکه گسترش فکر و قوه تخیل کودک از طریق همراه شدن با داستانها و نیز تلاش برای پاسخگویی به پرسشهای پایان کتابها در کنار لذت بردن از داستانها و موسیقی این منظومه‌ها رهاورد این کتابهاست. هرچند برخی از این داستانها دارای پیام به معنای معمول آن نیز هستند؛ برای

مثال داستان بی‌بی و بوبو می‌تواند به طور مستقیم بیان‌کننده این پیام باشد که برای حفظ سلامتی باید بهداشت را رعایت کنیم.

۳-۶-۳- سطح شعری

داستانهای مجموعه چی بود چی شد از نظر شعر یا نثر بودن به دو گروه تقسیم میشوند: ۱. قصه‌های منظوم؛ ۲. داستانهای قافیه‌دار.

گروه اول داستانهایی هستند که سراسر متنشان دارای وزن عروضی نسبتاً سالم و البته وزن و قافیه است. از نظر قالب، این متنها به دلیل کوتاه و بلند شدن طول مصراعها و ثابت و مشخص نبودن جای قافیه‌ها به قالب نیمایی نزدیک هستند؛ از همین روی میتوان آنها را قصه‌های منظوم شبه‌نیمایی نامید؛ داستانهای «آقای مونی خانم جونی» و «میول قاطی پاتی» از این گروهند. گروه دوم که داستان قافیه‌دار هستند، از جهت وزن صحیح نداشتن بسیاری از جملات با قصه‌های منظوم تفاوت دارند. متن این داستانها در بسیاری از جملات دارای وزن عروضی نیست. بلکه نثر داستانی هستند که ردیف و قافیه‌های متعدد به آنها نوعی موسیقی بیرونی بخشیده است. بیشتر داستانهای این مجموعه از این گروهند؛ مانند «قالاز و دوگوش» و «کانگوری گوری».

این متنها غالباً عاری از صور خیال هستند و به ندرت صنایع بدیعی مانند تشبیه در آنها دیده میشود؛ اما صنایع بدیع لفظی مانند تکرار، واج‌آرایی، سجع و جناس با بسامد نسبتاً بالا موسیقی بیرونی این داستانها را تقویت کرده است. در عنوان بیشتر شخصیت‌های داستانها نیز صنایعی چون سجع و جناس دیده میشود؛ مانند «سنجول و منجول» و «کانگوری گوری». در مجموع درباره ویژگیهای شعری قصه‌های ناصر کشاورز میتوان گفت، بیشتر این متنها داستانهایی قافیه‌دار هستند که البته برخی جملات آنها دارای وزنهای عروضی نیز هستند؛ اما آنچه موسیقی کلام را در آنها تقویت کرده است، قافیه‌های مکرر دو یا سه‌گانه است که به همراه صنایعی چون سجع، جناس و واج‌آرایی و تکرار نوعی آهنگ دلنشین در متنها پدید آورده است که موجب جذب کودک به داستانها گشته است.

۴- نتیجه‌گیری

بررسی سبکی قصه‌های منظوم ناصر کشاورز در سه سطح زبانی، داستانی و شعری نشان میدهد که هر یک از این قصه‌ها یا مجموعه‌ها دارای ویژگیهای سبکی متفاوتی هستند. اگر بخواهیم طی یک سیر تاریخی به این قصه‌های منظوم بنگریم، میتوانیم بگوییم نخستین داستانهای کشاورز که در نخستین سالهای دهه هفتاد سروده شده‌اند، به سبک شعر کودک آن زمان دارای زبان نوشتاری فصیح و رسمی و غیرکودکانه هستند و بسامد لغات و اصطلاحات بزرگسالانه در آنها بالاست. خطاهای تألیفی و جابه‌جایی ارکان به شکلی که

زبان را برای مخاطب کودک کمی نامانوس و دشوار میکنند، از دیگر ویژگیهای این قصه‌های منظوم است. به طور مشخص، داستانهای مهمانهای زمستانی، عروسی دختر خاله عنکبوت از این دست هستند؛ البته داستان عروسی دختر خاله عنکبوت هرچند دارای زبانی نوشتاری است، زبانی کودکانه‌تر دارد و بسامد لغات و اصطلاحات عامیانه در آن بالاتر است. از نظر داستانی نیز هر دوی این کتابها دارای طرحهای ساده و نسبتاً ابتدایی هستند و تنها برای گروه سنی الف مناسب به نظر میرسند. از نظر شعری نیز مهمترین ویژگی این دو داستان بهره‌مندی آنها از موسیقی وزن و ردیف و قافیه به طور مشخصتر و موسیقی ناشی از صنایع لفظی به شکل کمرنگتر است.

قصه منظوم حسن کچل سرآغاز گفتاری سرایی ناصر کشاورز در قصه‌های منظوم است. استفاده از زبان شکسته گفتاری به همراه لغات و تعبیرات عامیانه در داستان، زبانی روان و گیرا به این داستان داده است. این ویژگی در سه مجموعه «می‌می‌نیها»، «وورجولکها» و «قصه‌ترانه‌های ناصر کشاورز» نیز دیده میشود. قصه منظوم حسن کچل که نوعی بازنویسی از داستانهای عامیانه محسوب میشود، دارای داستانی با طرح داستانی پرحادثه و پر از فراز و فرودهای داستانی است که آن را برای مخاطبان گروه سنی ب مناسب ساخته است؛ اما مجموعه‌های «می‌می‌نیها»، «وورجولکها» و «قصه‌ترانه‌های ناصر کشاورز» دارای داستانهای با طرحهای ابتدایی و بدون پیچیدگی داستانی هستند که این مسئله باعث شده تنها برای گروه سنی الف مناسب باشند. نقطه قوت سه منظومه اخیرالذکر در زبان روان، عامیانه، کودکانه و جذاب آنهاست که در همراهی با شعرهایی روان، زنده و پرتحرک و غنی از نظر موسیقی شعری به آنها سبکی بخشیده است که کودکان گروه سنی الف به خوبی جذب آنها میشوند و تأثر از جذابیت‌های شعری و داستانی آنها، قوه تخیل آنها را گسترش میدهد و تجربه التذاد هنری و ادبی از شعرهای روایی را به آنها می‌چشانند. اما مجموعه شش جلدی قصه‌های جنگل سبکی بالکل متفاوت دارد. قصه‌های منظوم این مجموعه که با زبان نوشتاری دارای ویژگیهای زبان ادبی کهن سروده شده‌اند، مشحون از اضطراب‌های سبکی بین سبک کهن و معاصر هستند؛ علاوه بر این، خطاها و ضعفهای متعدد و گوناگون زبانی، زبانی ناپخته و سست ایجاد کرده است که هیچ جذابیتی برای کودکان ندارد. طرح داستانی قصه‌های این مجموعه هم تحت تأثیر اصل داستانهای کلیله هستند و نمیتوانند به عنوان داستانهای تألیفی کشاورز تحلیل شوند. در سطح شعری نیز داستانهای این مجموعه دارای قوت و امتیاز خاصی نیستند؛ چرا که از یک سو دارای وزنهای سنگین و کم تحرک هستند و از سوی دیگر از دیگر قابلیت‌های زبانی و شعری برای تشخیص بخشیدن به موسیقی و سبک آنها بهره برده نشده است.

منابع و مأخذ

- ۱- ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن، قزل‌ایاغ، ثریا، (۱۳۹۲)، چاپ نهم، تهران: سمت.
- ۲- ادبیات کهن، ادبیات نو: «ساده‌نویسی، بازنویسی، بازنگری، بازآفرینی»، یوسفی، محمدرضا (۱۳۸۷)، تهران: پیک بهار.
- ۳- از این باغ شرقی (نظریه‌های نقد شعر کودک و نوجوان)، سلاجقه، پروین، (۱۳۸۷)، چاپ دوم، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۴- ترانه‌های می‌می‌نی و مامانی، کشاورز، ناصر (۱۳۸۱)، ۱۲ جلد، تهران: افق.
- ۵- روش‌شناسی نقد ادبیات کودکان، محمدی، محمدهادی (۱۳۷۸)، تهران: سروش.
- ۶- «زیبایی‌شناسی آثار ناصر کشاورز»، آریان، حسن و دیگران (۱۳۹۴)، زیبایی‌شناسی ادبی، دوره ۶، شماره ۲۵.
- ۷- شعر کودک در ایران، کیانوش، محمود (۱۳۷۹)، چاپ سوم، تهران: آگاه.
- ۸- شناخت ادبیات کودکان: گونه‌ها و کاربردها از روزن چشم کودک، نورتون، دونا و ساندرا نورتون (۱۳۸۲) ترجمه منصوره راعی، ثریا قزل‌ایاغ، رضی هیرمندی و دیگران، تهران: قلمرو.
- ۹- عروسی دختر خاله عنکبوت، کشاورز، ناصر (۱۳۷۶)، تهران: رویش.
- ۱۰- «قصه منظوم، تاریخچه و ویژگیها»، شعبانی، اسدالله، نشریه کلمه، شماره نهم و دهم.
- ۱۱- قصه منظوم حسن کچل، کشاورز، ناصر (۱۳۷۹)، ۳ جلد، تهران: افق.
- ۱۲- قصه‌های جنگل از کلیله و دمنه، کشاورز، ناصر (۱۳۸۳)، ۶ جلد، تهران: افق.
- ۱۳- قصه‌های چی بود چی شد (قصه‌ترانه‌های ناصر کشاورز)، کشاورز، ناصر (۱۳۹۵)، بر اساس تصویرگر: بی بی سمز، کتابی از نورا گیدوس، ۱۲ جلد، تهران: ناریا.
- ۱۴- مجموعه وورجولکها، کشاورز، ناصر (۱۳۹۰)، ۹ جلد، تهران: رویش.
- ۱۵- مهمانهای زمستانی، کشاورز، ناصر (۱۳۷۱)، تهران: قدیانی.
- ۱۶- واژه نامه هنر شاعری: فرهنگ تفصیلی اصطلاحات فن شعر و سبکها و مکتبهای آن، ذوالقدری، میمنت (میرصادقی) (۱۳۸۵)، چاپ سوم، تهران: کتاب مهناز.

